

MÉTODOS E ESTRATEXIAS PARA TRADUCI-LAS LEXÍAS COMPLEXAS. O CASO DOS REFRÁNS

Áurea Fernández Rodríguez
Universidade de Vigo

Resumo

A traducción das paremias ou refráns presenta serios problemas non só polas propiedades que os definen, senón porque son categorías intertextuais que se atopan inseridas noutros contextos.

A discusión das teorías particulares ofrece unha base teórica para dar unhas pautas de cómo buscar e baixo qué dondicións atopa-las solucións máis axeitadas e mesmo explica-las posibilidades e o método para conseguila equivalencia comunicativa. Se embargo hai que ter en conta que non tódolos textos ofrecen os mesmos problemas. Moitos textos obrigan ó traductor a restituír toda a bagaxe informativa.

A escolla das «equivalencias» no texto meta (TM) debe ser consideradas á luz do contexto no que estes «intertextos» se insiren. O seu sentido está subordinado non só á intención do autor, é dicir, ó propósito retórico global dun texto concreto, senón tamén á súa función na secuencia onde se atopan dentro do conxunto de bloques que forman o documento, e á aceptabilidade do TM na cultura meta.

A traducción ó galego dun texto xornalístico tirado do diario francés *Le Figaro* onde se atopan varios exemplos de refráns, serve de base para presentala nosa tese e a conseguente discusión onde se demostra que os condicionamentos mencionados anteriormente desenvolven certas posibilidades de interpretación e anulan outras. Non se trata polo tanto dunha equivalencia única senón da forma máis axeitada e aceptable para as intencións comunicativas.

Con esta análise demóstrase que un método, unhas estratexias ben calculadas, permiten lograr unha equivalencia comunicativa aceptable. A secuencia completa resultante dos refráns que nos ocupan presta apoio ó patrón estrutural do texto e está en consoancia co propósito global do TO e ó mesmo tempo coa aceptabilidade do TM na cultura de chegada, é dicir, na cultura galega.

Abstract

The translation of proverbs poses relevant problems due both to their defining properties and to the fact that they are intertextual categories fitted into other texts.

The discussion of particular theories offers a theoretical base for finding the more adequate solutions and for achieving communicative equivalence. It has to be borne in mind, anyhow, that different texts pose different problems and that many texts make it necessary to recall the whole communicative content of a text.

When choosing «equivalences» for the target text (TT) the translator must take into consideration the context in which these «intertexts» are included. Their meaning is subordinated to the author's intention –that is, the global rhetorical intent of a given text–, but also to the proverb's function in the specific sequence it occupies inside the set of blocks that form a document and to the TT's acceptability within the target culture.

The Galician translation of a text from the french paper *Le Figaro* containing several examples of proverbs is taken as a starting point to introduce our thesis and the subsequent discussion. We will show that the constraints mentioned above point to certain interpretations and preclude others. It is not therefore a question of one single possible equivalence but of finding the most adequate and acceptable one according to the communicative intent.

This analysis will show that a set of well calculated strategies will allow us to achieve an acceptable communicative equivalence. The complete sequence of proverbs we are dealing with contributes to the structural pattern of the text and is in harmony both with the global purpose of the ST and with the TT's acceptability in the target culture, that is, the Galician culture.

Antes de nada quixeramos facer unha aclaración sobre a terminoloxía que se empregará neste traballo para referírmonos ás paremias obxecto de estudio, pois non deixa de ser un problema importante para calquera traductor que teña que enfrontarse coa tradución deste tipo de unidades.

Malia as importantes achegas dos últimos anos sobre a estrutura do refrán e a fixación da orde dos seus elementos, segue a ser vaga a nomenclatura vixente para etiqueta-lo que é refrán ou o que non o é ou para nomealas diferentes paremias. Os lingüistas que se ocuparon do seu estudio ofrecen diferentes denominacións, entre as máis coñecidas figuran: as de *lexies complexes* (Pottier¹, 1966), “expresiones fijas” (Zuluaga, 1980; Misri, 1990), “*Synopsie*” (Benveniste, 1966) “*Synthème*” (Martinet, 1967) “*Pemie*” (Rodegem, 1989) “Dichos” (Gella, 1977) “refranes y sentencias” (Cantera & E. de Vicente, 1983) “expresiones y locuciones” (Rey & Chantreau, 1989) “*proverbes et dictons*” Montreynaud, Pierron, Suzzoni 1989), etc. A lista podería ser moi longa, pois só no seu famoso traballo “Datos para una teoría de los dichos”, José Gella Iturriaga (1977) ofrece unha lista de case noventa ‘denominacións de clases de ditos comúns’.

En Lingüística as denominacións máis frecuentes para designar aquelas unidades que se caracterizan no seu funcionamento discursivo coma unidade fixa e inseparable son as de *expresións fixas* ou *fraseoloxismos*. Estas denominacións abarcarían non só os refráns senón tamén máximas, adaxios, xiros idiomáticos, metáforas ou locucións figuradas. Así o entende tamén D. Xesús Ferro Ruibal cando di:

Estas combinacións fixas de palabras é o que se chama a *sintaxe fixa* ou *fraseoloxía*, da que forman parte o *refrán* (pensamento completo) e a locución, o modismo e a frase proverbial (pensamento incompleto): iso que en Galicia hai anos que se vén denominando popularmente *un dicir* ou *un dito* (Ferro Ruibal, 1996: 14).

Nun interesante artigo publicado en *Pemie*, Anscombe escribe que hai moitos autores que confunden e equiparan aínda o adaxio co refrán e o proverbio, só algúns apuntan unhas cantas diferencias (Anscombe, 1997: 43). Conscientes destas posibles diferencias, empregaremos o vocábulo máis restrictivo “refrán” (rural) para designar-las formas obxecto de estudio no noso texto e para traduci-lo termo *dicton*. Falaremos de “paremias” para referírmonos ó concepto máis xeral.

¹ Este autor distingue tres tipos de lexias: as simples, aquelas que só teñen un elemento autónomo, as compostas que inclúen un ou varios afixos e as complexas (as que están formadas por dous ou máis elementos autónomos, mais que funcionan coma unha soa unidade léxica). Os proverbios xunto coas metáforas e as frases feitas estarían incluídos dentro deste último grupo.

O principal obxectivo que se pretende acadar neste estudio é o de sensibilizar a todos aqueles tradutores que, no seu labor, se atopen co problema da traducción deste tipo de “textos”, ou mellor dito, e en termos de Hatim & Mason, deste tipo de “intertextos” (1995: 172), xa que os refráns son categorías intertextuais ou discursos previos que sempre están insertados noutros textos ou discursos.

Acudiremos á discusión das teorías particulares máis salientables para dar unhas pautas de cómo buscar e baixo qué condicións atopa-las solucións máis axeitadas, explica-las posibilidades e as limitacións do traducir en vista das condicións, finalidades, intencións e receptores da traducción dun texto concreto que seleccionamos para este traballo.

1. Características do texto orixinal

O texto orixinal que temos diante foi sacado do xornal francés *Le Figaro*, publicado o día 11 de decembro do ano 1996, e vaise proceder á súa traducción á lingua galega.

O autor pretende amosar que o día 12 de decembro os días comezan a aumentar pola tarde. O incremento do día aínda é mínimo: só un segundo. Mais, dende ese momento, o Sol ponse cada día máis tarde ata gañar case dúas horas o 2 de febreiro. Sen embargo, ese aumento das tardes non é proporcional coas mañás. O Sol segue a saír máis tarde ata o 31 de decembro, polo que aínda se perde día polas mañás.

Moitos refráns, coñecidos por diferentes culturas e transmitidos dunhas xeracións a outras, confirman este aumento progresivo do día dende a santa Lucía ata a Candeloria.

O mediodía solar non se corresponde todo o ano co mediodía do tempo universal, a partir do cal se define legalmente o tempo. O 11 de decembro de 1996, por exemplo, o mediodía solar deuse ás 11:54 minutos e non ás 12 na escala do tempo universal. Neste período do ano o desprazamento do mediodía solar ata o 2 de febreiro é grande (representa uns 20 minutos), de tal xeito que as tardes son as que se benefician destes aumentos.

Este desfase ten a súa explicación. A Terra no seu percorrido ó redor do Sol non mantén a mesma velocidade todo o ano. No inverno é rápida e no verán lenta, o cal ocasionaría días curtos no inverno e longos no verán. Para equilibra-la duración dos días adoptouse a división en horas, minutos e segundos; pero hai que aceptar un desprazamento do mediodía solar con respecto ó mediodía legal.

No período comprendido entre a santa Lucía e o san Brais o desprazamento é importante, provocando unha distribución moi característica das variacións da duración do día entre a tarde e a mañá.

Este resumo resolve dalgún xeito a fase de *comprensión* do texto orixinal, na que –en palabras de García Yebra– o tradutor desenvolve unha

actividade *semasiolóxica*, é dicir, busca o contido, o sentido do texto orixinal. Pero no proceso de traducción temos unha segunda fase, a fase de *expresión* da mensaxe, na que a actividade do traductor é *onomasiolóxica*, isto é, busca na lingua de chegada as palabras, as expresións para reproducir nesta lingua o contido do texto orixinal (García Yebra, 1984: 30).

Aplicando este principio á traducción dos refráns, convén indicar que na fase semasiolóxica, é dicir, na fase de comprensión, debemos ter en conta as propiedades que definen a noción de paremia, pois coidamos que o traductor debe ter un coñecemento mínimo das paremias francesas e galegas, así como das súas peculiaridades.

Mais como se trata de ‘textos’ insertados noutro texto tamén será necesario contestar a preguntas tales como: ¿Cal é a función dos refráns neste texto? ¿Por que os emprega o autor? ¿De que xeito o fai? ¿Con que finalidade? Haberá ademais que ter en conta puntos de vista da teoría da comunicación (a influencia do contexto situacional na produción do texto, lugar e data da súa produción, relación entre emisor e receptor, o feito de que a produción e a recepción non coinciden, etc.). Hai que engadir aínda a influencia do contexto socio-cultural no proceso de comunicación, na constitución e na recepción do texto.

Baséndonos nas tres dimensións do contexto propostas por Hatim & Mason, (1995: 194, 216), podemos reflecti-la intención do autor do texto orixinal no esquema seguinte:

CAMPO:	O incremento dos días polas tardes dende o 12 de decembro tal e como o ve este xornalista.
TEOR:	Unha valoración desta idea como verdadeira.
CANLE:	Xornal <i>Le Figaro</i> .
MODALIDADE:	Escrito para ser lido.
PRAGMÁTICA:	Demostración de que ese aumento non é proporcional polas mañás e polas tardes como cabería esperar, senón que só é perceptible pola tarde.
SEMIÓTICA:	argumentación (como signo).

Trátase polo tanto dun texto argumentativo no que a función predominante é a de guía-la situación dun xeito favorable ós intereses do autor. A oración do comezo –*Demain, les jours commencent à s’allonger en soirée*– é a que marca e axusta o ton. Tamén é a tese que se expón.

O texto consta de catro partes nas que se presentan respectivamente:

A exposición da tese (dende o comezo ata o primeiro intertítulo). A primeira xustificación (dende o primeiro intertítulo ata «*le gain en matinée n’aura pas dépassé seize minutes*»). Aquí o autor válese dunha serie de refráns para xustifica-la súa tese. Na terceira parte ofrece a segunda xustificación. Esta vez a demostración faise mediante unha explicación científica

ilustrada por un elemento icónico: a imaxe do reloxo. Finalmente aparece a conclusión, onde se volven a colle-los refráns sobre os días de santa Lucía e a Candeloria como puntos de referencia para salienta-la marxe entre a que se percibe ese aumento desproporcional.

Os refráns que nos ocupan atópanse todos, como se dicía, na segunda parte do texto e son os seguintes:

Le saut d'une puce à la sainte Luce (intertítulo)

Logo aparecen enumerados nunha mesma secuencia:

Le jour ayant crû du saut d'une puce à la sainte Luce

Du saut d'un fât à la saint Thomas (21 décembre)

Du pas d'une oie aux Rois (6 janvier)

Du repas d'un moine à la saint Antoine (17 janvier)

De deux petites heures à la Chandeleur

Vímo-la intención do autor, o propósito retórico global do texto; mais ¿cales son as peculiaridades destes intertextos, a súa función na secuencia onde se atopan e dentro do texto? e ¿que relación manteñen co propósito retórico global?

2. As características fundamentais dos refráns e a súa función

Dos numerosos intentos de definición do refrán, dende Aristóteles ata as máis recentes descrições lingüísticas que consideran esta 'unidade' como unha forma distinta doutras manifestacións verbais da súa mesma brevidade, sacámo-las peculiaridades seguintes:

- No que atinxe ó seu aspecto formal, os autores coinciden «avec la mise au premier plan du critère d'indépendance grammaticale (le proverbe est une *phrase*) et textuelle (le proverbe est un *texte*), du caractère d'expression figée et de traits prosodiques spécifiques» (Kleiber, 1994: 207).
- Tamén se atopan converxencias sobre a noción central do sentido do refrán, é dicir, sobre o feito de que o refrán é unha verdade xeral ou universal, aínda que non todos a interpreten do mesmo xeito.
- Onde menos se poñen de acordo os estudiosos é en dúas cuestións: no seu carácter didáctico e no tema do sentido figurado (ou metafórico). Este último aspecto é, segundo Kleiber (1994: 208) «*crucial car, suivant qu'on postule ou non le trait 'figuré'*

–comme critère définitoire du proverbe, des tournures telles que tel père, tel fils– Un homme averti en vaut deux... *seront ou ne seront pas des proverbes*»².

O refrán é unha combinación de lexemas codificados, unha denominación metalingüística porque crea un lazo de unión entre unha expresión e un concepto xeral e polo tanto inscríbese no código lingüístico común: «elle vaut pour tout locuteur et débouche ainsi sur la relation de significatif» (Kleiber, 1994: 210). Velaí o motivo, segundo este lingüista, polo que se poden atopar nos dicionarios. Aínda que é ben certo que non tódalas premias están recollidas nos dicionarios. Precisamente unha das dificultades que pode atopa-lo traductor deriva da carencia de glosarios e dicionarios bilingües de fraseoloxía. Probablemente teña que ver nisto a enorme riqueza que ofrece este eido onde «a colleita semella ser traballo inacabable, tal é a creatividade popular» (Ferro Ruibal, 1996: 18).

O emprego do refrán coma unidade codificada presupón, en primeiro lugar, coñece-lo seu significado ou a interpretación estándar. En segundo lugar, necesita unha aprendizaxe, a de adquirir “la capacité de les utiliser pour l’entité générale qu’ils dénomment” (Kleiber 1994: 212). En terceiro lugar, ten un carácter convencional que se manifesta nas marcas metalingüísticas que poden acompañala súa enunciación.

Tódolos refráns que temos no noso texto fan referencia a *esa verdade xenérica* compartida por todos: *os días medran dende o 12 de decembro. O 12 de decembro, mellor dito, o día de santa Lucía, o 13 de decembro* segundo a intención metafórica do refrán, o aumento nótase moi pouco; *no san Tomé* un pouco máis... *e na Candeloria* a ganancia xa é de *dúas horas*.

Todos están en consonancia co obxectivo último, isto é, cumpren *unha función retórica* ó servizo do propósito retórico global do texto: confirman a lectura inicial e mesmo realzan a tese anteriormente mencionada.

Todas son polo tanto unidades autónomas onde se combinan lexemas codificados que nomean unha entidade xeral. Cada refrán que se enumera aquí forma parte do código lingüístico común, polo tanto é unha unidade válida para calquera locutor, isto é, unha unidade universal ou ‘tradicional’.

3. Métodos para reformula-los refráns

Trátase agora de decidi-lo método máis axeitado para conseguila equivalencia comunicativa. Esa equivalencia comunicativa que respecte ó mesmo tempo o programa conceptual do autor do texto orixinal e a aceptabilidade do texto meta na cultura de chegada.

²Traducción: “crucial porque segundo que se postule ou non se postule o carácter ‘figurado’ como criterio definitorio do refrán, formas coma *tel père, tel fils* (os cachos parécense ás olas). *Un homme averti en vaut deux...* (un home avisado vale por dous) serán ou non serán refráns”

Se examinámo-la teoría que se ocupa de cómo traducir os refráns ou as unidades fraseolóxicas, enfrontámonos con propostas dispareas segundo as escolas e segundo os enfoques. Xa Misri (1990), nun interesante artigo sobre o tema, daba conta das propostas teóricas coñecidas e agrupábaas en catro alternativas: traducción por equivalente preexistente, traducción fundamentada nunha equivalencia de situación, traducción palabra por palabra con nota aclaratoria e traducción por equivalente preexistente pero engadindo nota.

Non imos analiza-las posicións doutros coñecidos traductólogos coma Larose (1989: 26); Delisle (1980; 1984: 220; 1993: 390); Ballard (1993: 243-254); Chevalier (1995: 185), Lecrivain (1995) ou investigadores españois coma Cantera, de Vicente (1991) e Sevilla (1990) porque a limitación de espacio non nolo permite.

Pola dimensión didáctica no ensino da traducción lembraremos a proposta que a profesora Tricás nos ofrece no seu *Manual de traducción francés-castellano* (1995: 148-151). A autora propón tres tipos de tratamento das unidades fraseolóxicas en función da súa forza pragmática e das posibilidades de correspondencia na lingua de chegada:

- O método literal, co que se ofrece unha lexía similar en forma e sentido. Este método é o mellor, pero poucas veces é posible. Ademais cunha traducción literal de calquera destes refráns perderíamos o ritmo da frase, o carácter de forma 'consabida' e a 'universalidade' da que fala Kleiber (1994: 221). Coidamos que o traductor deberá esforzarse en buscar unha unidade do mesmo tipo, pois estes refráns deben restituírse por outros refráns.
- O segundo tipo é a traducción-adaptación. Polo mesmo motivo que se indicou antes, tampouco sería posible unha traducción-adaptación, isto é, a traducción mediante unha paráfrase porque racharía a rixidez formal, mellor dito, racharía a estrutura paremiolóxica da parte codificada. Tamén se perdería unha das características fundamentais que esixe o refrán: a da súa tradicionalidade. Este feito está intimamente relacionado coa frecuencia da circulación desa afirmación entre os membros da comunidade. Temos que ofrecer unha forma *consabida*, que a coñeza a colectividade galega, que a entenda ou que circule entre os usuarios da lingua galega.

Debemos ter en conta tamén o carácter convencional que se manifesta nas marcas metalingüísticas que acompañan á enunciación dos refráns neste texto: «Des dictons affirmaient que...», marca que por coherencia debe manterse e, de manterse esa marca, temos tamén que conservar, senón a secuencia completa, polo menos varios refráns coma tales. Refráns que formaran ou formen parte da competencia paremiolóxica do lector galego e demostren a popularidade da expresión e o seu carácter de forma *consabida*.

Quédanos unha soa posibilidade, a de empregar un refrán similar en sentido, mais diferente canto á forma. Trátase, polo tanto, de elaborar unha estratexia que nos permita producir unha traducción comunicativamente equivalente, é dicir, preténdese recolle-la mesma intencionalidade aínda que sexa cunha construción morfolóxica e semántica diferente.

Isto lévanos a considerar outro problema ben complexo, o do *sentido* dos refráns que debe ser considerado á luz do contexto no que estes se insiren. Neste punto, resulta inevitable aclara-la diferenza entre os tres compoñentes do contido textual: o *significado*, a *designación* e o *sentido*. Segundo Coseriu (1977: 220-221), o *significado* é o contido dado en cada caso pola lingua; a *designación* é a referencia ás realidades extralingüísticas; e o *sentido* é o contido particular dun texto ou dunha unidade textual na medida en que este contido non coincide simplemente nin co significado nin coa designación: é o que o texto quere dicir, aínda que isto non coincida cos outros dous conceptos citados.

No acervo fraseolóxico galego atopamos diversos refráns que transmiten un mesmo significado: o incremento dos días. Así:

Por santa Lucía crez o día un palmo de pita;

Por san Xulián, un pulo de ran;

Por san Antón, un paso de boi;

Por san Sebastián xa ten unha hora máis.

Por san Matías igualan as noites ós días

4. Estratexias para a reformulación das paremias

Semella que nesta lista temos formas dabondo para reformula-los cinco refráns franceses. Quédanos adopta-las estratexias³ axeitadas para comproba-la adecuación e a aceptabilidade de cada un deles tendo en conta os factores discutidos e o feito de que, se ben cada refrán proposto coincide co significado dos refráns franceses, estes subordinanse ás intencións de bloques maiores e ó propósito retórico global.

Dixemos ó comezo que o propósito retórico global é que os días medran pola tarde xa dende o 12 de decembro. O emprego dos refráns ten a finalidade de argumentar para defende-la tese sostida polo autor e mesmo de realzala.

A traducción deste texto vai dirixida a un público colectivo similar ó do texto orixinal, mais prodúcese un cambio de situación comunicativa (o TM

³Enténdese o concepto de estratexia tradutora tal e como o define Amparo Hurtado: «procedimientos individuales, conscientes o no conscientes, verbales y no verbales, internos (cognitivos) y externos utilizados por el traductor para resolver los problemas encontrados en el proceso traductor y mejorar su eficacia en función de sus necesidades específicas» (Hurtado Albir, 2001: 276). En cambio, os métodos son procedementos supraindividuais probados e demostrados.

reformúlase para destinatarios pertencentes a unha cultura distinta). A finalidade, a súa función comunicativa tampouco se altera e preténdese acadar un TM que, por unha parte, se corresponda ó máximo co propósito retórico global do TO e, por outra parte, sexa aceptable na cultura meta.

A. *Le jour ayant crû du saut d'une puce à la sainte Luce*

a) *Por santa Lucía crez o día un palmo de pita*

b) *Por santa Lucía xa medra o día*

c) *Por santa Lucía mingua a noite e medra o día*

Tódolos refráns, tanto os franceses como os galegos propostos, fan referencia á festividade de santa Lucía (o día 13 de decembro) e todos teñen a mesma significación figurada: os días medran un pouquiño. O carácter figurado implica que falante e oínte se comunican nun nivel superior de lingua (Ferro Ruibal 1996: 14). O que oe debe capta-la intención metafórica do que fala (“os días medran un pouquiño”).

A primeira forma galega é unha unidade adecuada e aceptable. Aceptable porque transmite a mesma verdade xenérica para a comunidade galega ca francesa para a súa comunidade. É adecuada porque é unha correspondencia paremiolóxica equivalente ó orixinal. Pois ademais respecta as normas xerais do refrán e forma parte das expresións estereotípicas que representan un ‘saber compartido’, denota un feito xeral.

Nótese que malia a rixidez dos refráns, estes teñen variantes. É certo que para garantir un máximo nivel de poder de memorización e recoñecemento a miúdo os refráns cristalízanse nunha *forma fixa* que se resiste a sufrir transformacións. Pero non se atopan absolutamente fixados ou cristalizados, senón que en realidade cambian e transfórmanse de acordo coas diferentes situacións e propósitos cos que se enuncian. Segundo Anscombe (1997: 52) unha das diferencias entre as paremias (tales coma os proverbios e os refráns) e as frases fixas reside no feito de que as primeiras (as paremias) non son frases fixas nin xiros idiomáticos: son denominacións de situacións –lembros que Kleiber presenta tamén o refrán coma unha combinación de lexemas codificados, unha denominación metalingüística–. Anscombe precisa:

...no son expresiones fijas, sino expresiones (encodadas) codificadas: hay reglas de formación de las paremias [...] No hay fijación, sino uso de un código de tal manera que quede identificable la función.

Disto dedúcese que sempre serán posibles as transformacións se non alteran a estrutura paremiolóxica da parte codificada (Anscombe, 1997: 52), se se conserva o carácter xenérico, o seu carácter de forma consabida e a súa tradicionalidade.

Na lingua francesa tamén existe unha variante menos arcaica que circula na boca da xente actualmente: *À la sainte Luce les jours augmentent d'une puce*.

¿Cal é a estratexia que podemos seguir? ¿Cal dos tres refráns se pode propoñer como equivalente? ¿Cómo saber cal é a paremia nai e cales son as variantes? ¿Neste caso concreto é indistinta a versión que se propoña para o texto en galego?

O primeiro refrán, recollido así por Pedro Benavente Jareño e Xesús Ferro Ruibal (1995: 139-140) no seu *Refraneiro galego da vaca*, garda o sentido figurado coma o francés; mais a segunda forma rimada (probablemente sexa unha forma abreviada) resúltanos máis familiar: “Por santa Lucía xa medra o día”. Optamos polo tanto por conservala. Remitímonos de novo a Anscombe para dicir que «algúns investigadores ven na rima e no metro dos refráns un trazo característico ou polo menos habitual, acorde coa etimoloxía do vocábulo». Se así fose, dinos, o autor «tendríamos entón un criterio formal para distinguir los refranes de las sentencias y máximas, que no poseen ninguna estructura rítmica específica» (Anscombe, 1997: 51)

Calquera das tres formas sería válida porque non se infrinxe nin o propósito retórico global do TO nin a aceptabilidade do TM na cultura meta.

Tampouco ofrece problemas a forma tal e como aparece no intertítulo (no texto orixinal o refrán está incompleto). Enténdese porque a competencia paremiolóxica do locutor lle permite completalo. Nótese que os intertítulos teñen unha función importante nos textos da prensa xa que dan indicacións valiosas sobre a orientación argumentativa.

B. Du saut d'un tât... à la saint Thomas (21 décembre)
Por san Xulián, un pulo de ran (9 de xaneiro)

O segundo refrán que citamos, “por san Xulián”, *un pulo de ran*, xa non presenta unha coincidencia de data coa forma orixinal: san Xulián celébrase o 9 de xaneiro e san Tomé o 21 de decembro polo que cabe pensar que non hai correspondencia entre ámbolos dous refráns (Hatim & Mason, 1995: 246).

Un factor importante nesta secuencia é que a enumeración dos cinco refráns co mesmo significado non é inmotivada. A intención de Ducrocq (autor do artigo francés) é canaliza-la idea de *incremento* nunha dirección particular de maneira a que o conxunto dos cinco refráns reflecta a progresión dese aumento da luz do día. Diríamos que detrás do enunciado desta unidade está a intención complementaria do autor, que se subordina ás intencións de bloques superiores ademais de coincidir coa intención principal, contribuíndo á súa realización.

A secuencia formada pola enumeración dos refráns ten que cumprir ese propósito retórico de significar que os días aumentan *de maneira gradual* dende santa Lucía ata a Candeloria.

C. du pas d'une oie aux Rois (6 janvier)

Aquí podemos discutir dúas opcións que son as seguintes:

a) Os Reis, o boi os coñez (6 de xaneiro)

b) Por san Sebastián xa ten unha hora máis (20 de xaneiro)

En moitas ocasións o traductor terá que elixir entre varias paremias en forma canónica se non existe a equivalencia total (o que sucede a miúdo).

Coa primeira proposta mantemos a data que nos interesa, sen embargo descartámola porque perdémo-la idea de progresión da que falamos máis arriba. A solución estaría invertindo a orde dos refráns, pero temos un segundo problema: este refrán é menos coñecido có segundo que se propón. Ademais aparece ó carón doutra forma: “Os Reis, o boi os coñez”; “por san Sebastián, o carreiro e o pailán”.

Coidamos que neste caso convén elixi-lo refrán en consonancia coa proposta de Misri (1990) da carga comunicativa.

No se puede traducir una expresión muy conocida y frecuente... por otra poco conocida o desusada... La pérdida del carácter de una locución hecha sería aún mayor si se tradujera (y este error es muy común) una expresión exocéntrica nueva o libre, llena de vigor expresivo, por medio de otra gastada, que ha perdido su fuerza evocadora y sus asociaciones, aunque fuera castiza (Vazquez Ayora, 1977: 307).

A segunda opción “por san Sebastián, xa ten unha hora máis” paréce-nos unha forma adecuada e aceptable porque é máis coñecida.

Como dicíamos, estes refráns sitúanse nunha secuencia que ten o propósito de confirma-lo incremento gradual do día, dende santa Lucía ata a Candeloria. Polo tanto están implicadas aquí as relacións de ‘coherencia’ e a interacción que se establece entre eles. A coherencia mantense seguindo o vínculo de colocación que une os cinco intertextos. Están colocados segundo o seu sentido figurado, mais tamén segundo as datas: o día da festividade de santo Antón (4º refrán), o 17 de xaneiro, celébrase antes cá de san Sebastián (20 de xaneiro).

Logo para que sexan comunicativamente equivalentes dentro do conxunto de refráns é preciso poñer de manifesto no texto de chegada esta

relación lóxica. Neste caso óptase pola inversión dos dous refráns (o 4º polo 3º), co cal mantemos a idea de progresión.

As datas entre paréntese informan ó lector sobre o santoral, pero ademais –insistimos– fan fincapé na gradualidade dese incremento. Polo tanto o feito de non respecta-las datas concretas (feito provocado polo cambio de refrán), non comprometen o propósito retórico global do texto da lingua orixinal, pero estas teñen que mante-la relación lóxica.

D. Du repas d'un moine à la saint Antoine (17 janvier)

Por san Antón, un paso de boi (17 de xaneiro)

Como case que tódolos refráns, estes dous, francés e galego, teñen unha estrutura bimembre. Unha das dúas partes coincide co orixinal, a parte que se refire ó santo Antón do 17 de xaneiro. A outra parte do orixinal di literalmente “a comida dun frade”, a do refrán galego trátase dun “paso de boi”.

Lembremos que boa parte do acervo paremiolóxico galego bota man de elementos vinculados ó campo e ó mar, de aí o emprego da imaxe do “paso do boi”. Como apunta Xesús Ferro Ruibal (1996, 20) “a lingua dá informacións moi precisas sobre o ser dun pobo”. Isto explica que moitas veces certas expresións traducidas literalmente a outra cultura poden resultar incomprendibles. Neste caso a tradución literal afastaríase da forma coñecida polo locutor galego e perdería o carácter de expresión ‘consabida’.

A expresión figurada de “comer coma un crego”, emprégase co sentido de comer moito, pero non é axeitada para este caso.

E. Le jour ayant crû de deux petites heures à la Chandeleur

a) Por san Matías igualan as noites ós días

b) Por san Brais xa ten dúas horas máis

O primeiro refrán non é equivalente porque non se atopa entre a marxe requirida, pois san Matías, segundo os calendarios consultados, celebra a súa festividade o 14 de maio.

Nesta secuencia de cinco refráns hai dous que deben permanecer non só como refráns substitutorios que reflectan a intencionalidade das formas francesas (que o día medra), senón que, para que se adecuen ás necesidades do texto, deben recuperar tamén a referencia á data que constitúe o eixe da unidade textual (medran entre santa Lucía e a Candeloria). Trátase precisamente dos dous refráns nos que non se nos precisa entre paréntese a súa data como se fai nos outros casos.

Non se nos precisa a data na secuencia porque se fai alusión a ela dabondo noutras partes do texto. No caso do primeiro menciónase xa na primeira parte «c'est le 13 décembre les pays scandinaves célébraient la

sainte Luce...». Xa dixemos que a equivalencia do refrán galego non deixa lugar a dúbidas. Para o último, «le jour ayant crû de deux petites heures à la Chandeleur», despois da secuencia onde se enumeran os refráns, na explicación e valoración da verdade que transmiten eses refráns, atopámo-la seguinte argumentación:

Le 2 février, le Soleil se couchera à 18h50, soit à six minutes près, deux heures plus tard qu’aujourd’hui. Il se sera alors couché à 8h19, de sorte que le gain en matinée n’aura pas dépassé seize minutes.

Logo na conclusión vólvese a facer alusión repetindo as dúas datas clave: *De la sainte Luce à la Chandeleur*.

A diferenza que se pretende demostrar entre a santa Lucía e a Candeloria, isto é entre o 13 de decembro e o 2 de febreiro, non se pode cambiar.

A segunda opción que se propón en galego é a que di “Por san Brais xa ten dúas horas máis”, enténdese o día. O significado, o sentido que se lle pode dar aquí a este refrán (marcado por convención por tódolos locutores galegos) respecta o propósito retórico global como o fai neste contexto o refrán francés: *de deux petites heures à la Chandeleur*. Esta é polo tanto a forma comunicativamente equivalente que eliximos.

En definitiva, a tradución destes refráns está intrinsecamente condicionada por unha serie de factores que desenvolven certas posibilidades de interpretación anulando outras. A equivalencia comunicativa entre estas unidades inferiores do texto (orixinais e de chegada) está subordinada á equivalencia textual e só se pode xulgar á luz da posición que ocupan no marco do plan global do texto.

Hai que dicir que non tódolos textos ofrecen os mesmos problemas. Moitos textos xornalísticos obrigan o traductor a restituír toda a bagaxe informativa. Non se trata polo tanto dunha equivalencia única senón da forma máis axeitada e aceptable ás intencións comunicativas.

O noso esforzo centrouse, neste caso, en restituír-las refráns franceses empregando os métodos e as estratexias máis axeitadas para lograr outros do mesmo tipo na lingua galega. Coidamos que conseguimos unha secuencia completa que presta apoio ó patrón estrutural do texto, que está en consonancia co propósito global do TO e ó mesmo tempo coa aceptabilidade do TM na cultura de chegada.

A secuencia, como se pode comprobar na tradución do texto quedaría en galego da forma seguinte:

*Había refráns que afirmaban:
Por santa Lucía xa medra o día
por san Xulián, un pulo de ran;
por san Antón, un paso de boi;
por san Sebastián xa ten unha hora máis, e
Por san Brais dúas horas máis.*

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ANSCOMBRE, J. C. 1997. "Reflexiones críticas sobre la naturaleza y el funcionamiento de las paremias". En *Paremia* nº 6, pp. 43-54.
- BALLARD, M. 1997. "Créativité et traduction". En *Target* nº 9:1, pp. 85-110.
- BONHOMME, M. 1987. *Linguistique de la métonymie*. Berna: Peter Lang.
- 1994. "Les figures de rhétorique et leur actualité linguistique". En *Langue Française* nº 101.
- COSERIU, E. 1977. "Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción". En *El hombre y su lenguaje*. Madrid: Gredos. Pp. 215-239.
- CANTERA, J. & DE VICENTE, E. 1983. *Diccionario de refranes y sentencias*. Madrid: Universidad Complutense.
- CANTERA, J. 1991. "Problemática de la correspondencia de locuciones y refranes entre el español y el francés". En DENGLER, R. (ed.) *Estudios Humanísticos en Homenaje a Luis Cortés Vázquez*. Universidad de Salamanca. Vol. 1, pp. 111-119.
- CASADO CONDE, M.L. et alii 1998. *Proverbios españoles traducidos al inglés, francés, alemán e italiano*. Madrid: Sociedad General Española de Librería, S.A.
- CHEVALIER, J. Cl. (ed.) 1995. *Le linguiste et les traductions*. París: Paris-Sorbonne.
- DELISLE, J. 1993. *La traduction raisonnée*. Ottawa: Université d' Ottawa.
- FERRO RUIBAL, X. 1996. *Cadaquén fala coma quen é. Reflexión verbo da fraseoloxía enxebre*. A Coruña: Real Academia Galega.
- GARCÍA YEBRA, V. & CANTERA, J. 1988. *Hacia una aproximación conceptual de las paremias francesas y españolas*. Madrid: Ed. Complutense.
- GARCÍA YEBRA, V. 1984. *Teoría y práctica de la traducción*. Biblioteca Románica-Hispánica. Madrid: Gredos.
- GELLA ITURRIAGA, J. 1977. "'Dichos' para una teoría de los dichos". En *Revista de dialectología y tradiciones populares*, nº XXIII, pp.119-28.
- KLEIBER, G. 1994. *Nominales. Essais de sémantique*. París: Armand Colin Éditeur.
- HATIM, B. & MASON, I. 1995. *Teoría de la traducción. Aproximación al discurso*. Traducción de Salvador Peña. Barcelona: Ariel.

- HURTADO ALBIR, A. 2001. *Traducción y Traductología*. Madrid: Cátedra
- LÓPEZ GUIX, G. & MINETT, J. 1997. *Manual de traducción inglés/español*. Barcelona: Gedisa.
- LVÓVSKAYA, Z. 1997. *Problemas actuales de la traducción*. Granada: Método Ediciones.
- LÉCRIVAIN, Cl. 1995. "La traduction des proverbes: opération langagière ou pratique culturelle?". En *Estudios de Lengua y Literatura Francesas* nº 8-9, pp. 129-147.
- MISRI, G. 1990. "La traductologie des expressions figées". En LEDERER, M. (ed.) *Études traductologiques en hommage à D. Seleskovitch*. París: Lettres Modernes Minard. pp. 143-163.
- MONTREYNAUD, F.; PIERRON, A. & SUZZONI, F. 1980. *Dictionnaire des proverbes et dictons*. París: Robert.
- NAVARRO, F. 1997. "Los fraseologismos en la prensa diaria: problemas de traducción". En *L'Histoire et les théories de la traduction*. Berna: ASTTI; Ginebra: ETI. pp. 539-560.
- NEWMARK, P. 1993. *Manual de traducción*. Traducción de Francisco Xavier Fernández Polo. Santiago de Compostela: Servicios de Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela.
- NORD, Ch. 1994. "Traduciendo funciones". En HURTADO, A. (ed.) *Estudis sobre la traducció*. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I. pp. 97-112.
- PRIVAT, M. 1997. "Proverbes, métaphores et traduction". En *Paremia* 6, pp. 511-514.
- REISS, K. & VERMEER, H. J. 1996. *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción*. Traducción de Sandra García Reina y Celia Martín de León. Madrid: Akal.
- SANTOYO, J.C. 1986. "A propósito del término *translema*". En *Babel* nº 32/1, pp. 50-55.
- SEVILLA, J. 1990. "La traducción al español de algunas paremias francesas". En M. RADERS & J. CONESA (eds.) *II Encuentros Complutenses en torno a la Traducción*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid. pp. 145-150.
- SEVILLA, J. 1993. "Las paremias españolas: clasificación, definición y correspondencia francesa". En *Paremia* nº 6, pp. 15-20.
- TRICÁS, M. 1995. *Manual de traducción Castellano - francés*. Barcelona: Editorial Gedisa.
- ZULUAGA, A. 1997. "Sobre las funciones de los fraseologismos en textos literarios". En *Paremia* nº 6, pp. 631-640.

DICCIONARIOS DE REFRÁNS

- BARROS, A. 1992. *Refranero español*. Colección Tesoro Literario, núm.28. Madrid: Clásicos Bergua.
- BENAVENTE JAREÑO, P. & FERRO RUIBAL, X. 1995. *Refraneiro galego da vaca*. Santiago de Compostela: Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro.
- CORREAS, G. 2000. *Vocabulario de refranes y frases proverbiales (1627)*. Madrid: Castalia. (Edición de COMBET, L. revisada por Robert Jammes e Maite Mir-Andreu. Col. Nueva Biblioteca de Erudición y Crítica NBEC).
- FERRO RUIBAL, X. 1987. *Refraneiro galego básico*. Vigo: Galaxia.
- GARCÍA PELAYO, R.; TESTAS, J. y DURAND, M. 1993. *Locutions et proverbes français*. Paris: Ed. Larousse
- GARCÍA PELAYO, GROSS, R. y TESTAS, J. 1993. *Diccionario general Larousse español-francés/francés-español*. Barcelona: Planeta.
- LIBRAIRIE LAROUSSE. 1972. *Grand Larousse de la langue française*. Paris: Larousse.
- MONTREYNAUD, F.; PIERRON, A. SUZZONI, F. 1993. *Dictionnaire de proverbes et dictons*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- SINTES PROS, J. 1993. *Diccionario de máximas, pensamientos y sentencias*. Barcelona: Ed. T. Sintes.

APÉNDICE I: TEXTO ORIGINAL

PHONIQUE ET THERMIQUE
décor sur molleton tapissier
incorpore isolant.
19,50€ le m² TTC
à poser après collage.

34

L'ACTUALITE

MERCREDI 11 DÉCEMBRE 1998

Artrec
ACCÉLÉREZ VOTRE DÉPLACEMENT
A PARIS DÉPART
Paris 11
105 50000
Tél 01 42 82 55
Artrec sur le 105 à la Poste à Paris par 50000
Tous points de destination
Dessert de midi au samedi de 15:30 à 19:15 Paris
www.artrec.com

Demain, les jours commencent à s'allonger en soirée Pour une seconde de soleil en plus

Il se lève plus tard le matin et ne compense pas tout à fait par un coucher tardif. La rigidité de notre calendrier ne tient pas compte de la variabilité du jour solaire vrai.

BERT DUCROCO
sans lendemain, le jour devient le jour. Mais ce n'est pas tout à fait exact. Le jour solaire vrai, c'est-à-dire le temps qu'il faut au soleil pour accomplir un tour complet sur lui-même, est plus long que le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Le saut d'une puce à la sainte Luce
Un coucou au saut de la puce à la sainte Luce. C'est un jeu d'enfant, mais qui a une signification profonde. Le saut de la puce, c'est le moment où le jour solaire vrai dépasse le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Les travaux engagés le 10 décembre, le jour de la sainte Luce, se poursuivent jusqu'au 11 janvier. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Le jour solaire vrai est plus long que le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Le jour solaire vrai est plus long que le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Le jour solaire vrai est plus long que le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Le jour solaire vrai est plus long que le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

Une sa croix autour du soleil, notre planète n'a pas toujours la même vitesse : elle est lente en juillet, lorsqu'elle est loin du soleil, mais plus rapide en janvier. (Photo: Richard L. Taylor)

Un jour solaire moyen
On dira évidemment que ce n'est pas tout à fait exact. Le jour solaire vrai, c'est-à-dire le temps qu'il faut au soleil pour accomplir un tour complet sur lui-même, est plus long que le jour solaire moyen. C'est pourquoi, à la fin de l'année, il faut rajouter une seconde à notre calendrier pour que tout rentre dans l'ordre.

APÉNDICE II: TEXTO TRADUCIDO

Mércores 11 de decembro de 1996
Mañá xa empezan a medra-los días pola tarde
Un segundo máis de Sol

O Sol sae máis tarde pola mañá, mais isto non é proporcional cun solpor máis tardío. A rixidez do calendario occidental non ten en conta a variabilidade do día solar real.

Aínda que falta moito para a primavera de 1997, os días medran pola tarde xa que o día 12 de decembro o Sol se pon un pouco máis tarde ca onte. A ganancia é mínima, un segundo, pero comeza un movemento. Dende ese momento asistiremos a unha posta de Sol cada vez máis tardía.

Certo, dende agora o tempo que o Sol permanecerá visible minguará aínda porque sairá máis tarde. Polas mañás perdemos día, mais gañámolo polas tardes sen que unha cousa compense a outra ata o 21 de Nadal, que é o día máis curto do ano. Nos dez días seguintes a este solsticio teremos que seguir esperando o Sol polas mañás. Polo reloxo o día 12 de decembro sae ás 8.35h, o día 21 ás 8.41h e ás 8.44h o 31 de decembro, mentres que a diferenza polas tardes vai facéndose cada vez máis apreciable no sentido contrario. Hoxe o Solponse ás 16.54h, o 21 de decembro ás 16.56h e o 31 ás 17.04h.

Antes era o 13 de decembro cando o Sol empezaba a poñerse un pouco máis tarde e os países escandinavos celebraban a gran festa da luz por santa Lucía. Agora é o 12 de decembro, ou o 11 se o ano é bisesto, debido a un lixeiro adianto con respecto ó noso calendario por mor dos fenómenos relacionados coas estacións.

Por santa Lucía medra o día

Un solpor máis tardío era moi apreciado xa que permitía prolonga-las tarefas coa luz do día. Había refráns que afirmaban “por santa Lucía xa medra o día”; “por san Xulián, un pulo de ran”; “por san Antón, un paso de boi”; “por san Sebastián xa ten unha hora máis”, e “por san Brais dúas horas máis”.

E vén sendo así. O 2 de febreiro o Solponse ás 18.50h, é dicir, 2 horas menos 6 minutos máis tarde ca hoxe, día 11 de decembro. Sae ás 8.19h de xeito que o aumento pola mañá só é de 16 minutos.

Esta disparidade podería desconcertar. Saberémo-lo motivo se observámo-la metade do día astronómico, é dicir, o mediodía solar que marca o momento no que o Sol se atopa no cénit despois de empregar tanto tempo en subir coma o que lle levará baixar pola tarde. Sen embargo, ese mediodía solar non se identifica co mediodía dun tempo universal en función do que se define o tempo legal.

No meridiano cero deste tempo universal, hoxe o mediodía sitúase ás 11.54h en vez de ás 12h na escala do tempo universal. Ademais hai que saber que esta é unha época do ano marcada polo desprazamento do mediodía solar que gaña cara ás horas máis tardías do día, entre o 11 de decembro e o 2 de febreiro, uns vinte minutos. Polo tanto a tarde é a beneficiaria privilexiada do aumento da duración do día.

Un día solar medio

Evidentemente cómprenos explicar este desprazamento do mediodía solar. A causa está no feito de que o noso planeta non xira sempre á mesma velocidade no seu percorrido ó redor do Sol. O movemento é lento en xullo cando está lonxe do Sol pero rápido en xaneiro, de tal xeito que se tomáramos un día solar real, medido polo tempo transcorrido entre dúas culminacións do Sol, teríamos que aceptar días curtos no inverno e longos no verán; mais a nosa cronometría esixe que tódolos días legais coas súas divisións en horas, minutos e segundos manteñan rigorosamente a mesma duración.

Aí está o motivo polo que se adopta durante o ano o día solar medio aínda que teñamos que aceptar un desprazamento entre o mediodía solar e o legal. Entre santa Lucía e san Brais é moi grande polo efecto acumulativo, ocasionando unha repartición moi característica das variacións da duración dos días entre a maná e a tarde.

